

Verso

Irodalomtörténeti folyóirat

Verso
Irodalomtörténeti folyóirat
2025/1

Szakmai védnökök
Bartók István
Jankovits László
Nagy Imre

Szerkesztők
Bozsoki Petra
Kucserka Zsófia
Laczkó András
Pálffy Eszter
Pap Balázs
Szatmári Áron

Az idegen nyelvű rezümék nyelvi lektora
Maczelka Csaba

Tördelőszerkesztő
Pap Balázs

Borítóterv
Simor Kamilla

ISSN 2630-8479

Felelős kiadó a PTE BTK Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet
Klasszikus Irodalomtörténeti és Összehasonlító Irodalomtudományi
Tanszék vezetője (7624 Pécs, Ifjúság útja 6.)

szerk@versofolyoirat.hu

TARTALOM

TUDOMÁNYOS GYŰJTEMÉNY

CSÖRSZ RUMEN ISTVÁN	
Körülzúmmogések	
Zrínyi Péter versformáihoz	9
KEISZ ÁGOSTON	
Mit láttak egymásból?	
Ungvárnémeti Tóth László és a görög felvilágosodás	21
SZIGETI MOLNÁR DÁVID	
A lehetetlen elviselhetetlen könnyűsége	
„Münchhauseniádák” 17. századi szóbeliségünkben	39
RADNAI DÁNIEL SZABOLCS	
„Hejh ha a törvénynek szive volna!”	
Felvilágosult jogi gondolkodás Eötvös Károly <i>Nemzetes Bóthök uram szerencséje</i> című beszélyében	61

KRITIKAI LAPOK

BODROGI FERENC MÁTÉ	
Dupla kávé, honi karton	
S. LACZKÓ András, <i>Kegyetlen gazdagság, anyagi mennyország: Költészet és gazdaság a 18–19. századi magyar irodalomban</i> , Bp., Reciti, 2024 (Irodalomtörténeti Füzetek, 190).	77
MOLNÁR DÁVID	
Vera ludor imaginatione	
TASI Réka, <i>Vana ludor imagine: Az imagináció kora újkori katolikus kontextusai</i> , Bp., Reciti, 2023 (Irodalomtörténeti Füzetek, 187).	87

HASZNOS MULATSÁGOK

VÁMOS VIOLETTA	
„No, nagy leány hát!”	
Vörösmarty műveinek nőalakjairól	93
PAP BALÁZS	
Egy vers kontextusai	
Balassi Bálint: <i>Ó, nagy kerek kék ég...</i>	107
A tanulmányok összefoglalói / Abstracts	125
A lapszám szerzői	129

Keisz Ágoston

Mit láttak egymásból?

Ungvárnémeti Tóth László és a görög felvilágosodás*

A 19. század második évtizedében Görögország és Magyarország politikai helyzete nagyban különbözött. Magyarország évszázadok óta őrizte államiságát, s noha függetlensége korlátozott volt, saját politikai és kulturális elitje igyekezett megőrizni az ország megszokott rendjét és javítani kulturális, politikai viszonyait. A görögség ezzel szemben egyáltalán nem rendelkezett saját állammal. Ősi földjükön az Oszmán Birodalom uralkodott, a görög nép gazdasági és kulturális elitjének jelentős része pedig más országokban, így a dunai fejedelemségekben, a Habsburg Birodalomban és más nyugati országokban élt.¹

A két nemzet politikai és kulturális elitjének helyzetében azonban számos rokon vonás is volt, hiszen a felmerülő problémák több szempontból hasonlítottak. A görög és a magyar kulturális elit számára egyaránt fontos volt a nemzeti kultúra és a korszerű ismeretek terjesztéséhez szükséges intézmények létrehozása, az anyanyelv fejlesztése, valamint a folytatható kulturális hagyományok, minták keresése és értelmezése. A megoldások keresése közben kibontakozó görög és magyar kulturális programokra pedig mindkét nemzet esetében nagy hatást gyakorolt a felvilágosodás. A görögség természetesen jóval nehezebb helyzetben volt, hiszen önálló állam híján az intézmények, köztük a sajtó létrehozása jóval körülményesebb volt.² Magyarország is elmaradottabb volt ezen a téren a nyugati államoknál, ám az önálló államiság könnyebb utat kínált a továbblépésre.

* Ez az írás a *Byzanz und das Abendland X.* konferencián Ungvárnémeti Tóth László's *Ancient Greek poetry (1818) and the Greek Enlightenment* címmel 2024. november 21-én angol nyelven elhangzott előadásom szerkesztett változata. – A tanulmányban az ógörög neveket a tudományos átírás, az úgörög neveket pedig a hatályos akadémiai szabályzat szerint, a kiejtést követve írom át. Ez utóbbi alól csak a bibliográfiai adatok alkotnak kivételt, ahol a visszakereshetőség érdekében az adott kiadványban használt változatban adom meg a nevet.

¹ Athanasiou CHRISTOPHOROS, *Az újkori Görögország története*, Bp., Új Mandátum, 2006 (Ελληνικά Βιβλία, 2), 9–26.

² A görög felvilágosodás kérdéseire lásd: *Az úgörög irodalom kistükré*, szerk. Dimitriosz HADZISZ, Bp., Európa, 1971, 221–231; Raphael DEMOS, *The neo-hellenic enlightenment (1750–1821): A general survey*, *Journal of the History of Ideas*, 19(1958), 523–541; Constantine DIMARAS, *A History of Modern Greek Literature*, Albany, State University of New York Press, 1972, 141–185; Linos POLITIS, *A History of Modern Greek Literature*, Oxford, Clarendon Press, 1973, 68–82; Αθήνη Σπέση, Γιάννης Ξούριας [Athíni SZTÉSZI, Jánisz XÚRIASZ], *Νεοελληνική γραμματεία 1670–1830*, Athén, Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράμματα και Βοηθήματα, 2015. – A görög kultúra Bizánc bukása utáni történetéhez lásd még: Horváth Endre, *Az úgörögök*, Bp., Magyar Szemle Társaság, 1943 (Kincsestár, 21), 3–42.

A magyar és a görög kulturális életben egyaránt heves viták zajlottak az egységes irodalmi nyelv és a standard nyelvváltozat meghatározása körül. A görög értelmiség köreiben egyes archaizáló nézetek az ókorban használt ógörög változat föllevenítését tartották kívánatosnak, míg mások a 19. század elején használt beszélt köznyelv valamely változatát vették volna alapul. Természetesen léteztek köztes álláspontok is.³ Magyarországon is nagy viták voltak a nyelv körül, hiszen azt már a 18. század végén fölismerték a magyar írók, hogy a magyar kultúra fejlesztéséhez is szükséges a nyelv művelése, az egységes irodalmi nyelv és stílus megalkotása. A kérdés a magyar nyelv esetében is az alapul vett nyelvváltozat meghatározása volt, továbbá annak eldöntése, milyen mértékben szabad tudatosan beavatkozni a nyelv fejlődésébe, életébe.⁴ A nyelv kérdése a görög értelmiség körében ugyanakkor jóval nagyobb tételt bírt, hiszen a fölmerülő nyelvi variációk a magyar nyelvváltozatokhoz képest sokkal jobban különböztek egymástól. A megszülető válaszok és konfliktusok a görög kulturális és politikai életet két évszázadra meghatározó törésvonalakat hoztak létre.

A 18. és a 19. század fordulóján mind a görög, mind a magyar kultúra újjászületése szempontjából kiemelkedő jelentősége volt az ókori görög mintának, az antik irodalom kínálta nyelvi kifejezésmódnak. Magyarországon ez a latin nyelv és római irodalom korábban is létező jelentős szerepén túl abba az európai folyamatba illeszkedett, amelynek eredményeként a 18. század második felében Winckelmann munkája nyomán újra megnőtt az ókori görögség iránti érdeklődés.⁵ A korszak görög értelmisége számára pedig természetes volt, hogy őseik nagy alkotásaiban és nyelvében keressenek példát a sanyarú jelenből kivezető megújuláshoz. A görög és a magyar kultúrát az is összekapcsolta, hogy a 19. század elején Magyarországon jelentős görög közösség élt, amelynek tagjai mind a kereskedelemből, mind a kulturális életből kivették a részüket.⁶

Magyarországon Kazinczy Ferenc (1759–1831) görögség iránti lelkesedése⁷ mellett régi magyar irodalmi szövegek kiadásával, fordítások kezdeményezésével

3 A modern görög nyelv születésének problémáit összefoglalja: *Az újjörög irodalom...*, i. m., 9–20; Peter MACKRIDGE, *A language in the image of the nation: Modern Greek and some parallel cases = The Making of Modern Greece: Nationalism, Romanticism, & the Uses of the Past (1797–1896)*, szerk. Roderick BEATON, David RICKS, London–New York, Routledge (Centre For Hellenic Studies King's College London Publications, 11), 2009, 177–187; POLITIS, *A History...*, i. m., 4–15. – A görög felvilágosodás korának nyelvvel kapcsolatos vitáit az 1760 és 1824 közötti időszakra vonatkozóan lásd Στέση, Ξούριας, *Νεοελληνική...*, i. m., 63–88.

4 A magyar nyelv körüli vitákhoz lásd BÍRÓ Ferenc, *A legnagyobb pennaháború: Kazinczy Ferenc és a nyelvkérdés*, Bp., Argumentum, 2010.

5 A görögség 18–19. századi újralfedezéséről lásd: Gilbert HIGHET, *The Classical Tradition: Greek and Roman Influence on Western Literature*, New York–Oxford, Oxford University Press, 1976, 355–390. – Winckelmann életművéről és hatásáról lásd RADNÓTI Sándor, *Jöjj és láss! A modern művészetfogalom keletkezése: Winckelmann és a következmények*, Bp., Atlantisz, 2010; Élisabeth DÉCULTOT, *Johann Joachim Winckelmann: Enquête sur la genèse de l'histoire de l'art*, Párizs, Presses Universitaires de France, 2000.

6 A korszak görög–magyar kapcsolataihoz lásd HORVÁTH, i. m., 43–79.

7 Kazinczy és Winckelmann szoros kapcsolatához lásd BÁN Imre, *Kazinczy Ferenc klasz-szicizmusa* = B. I., *Eszméi és stílusok: Irodalmi tanulmányok*, Bp., Akadémiai, 1976, 229–241; TÓTH

és elméleti kérdések fölvetésével is hozzájárult a magyar kultúra fejlesztéséhez és nyelvi megalapozásához, míg a görögök között Adamándiosz Koraisz (Αδαμάντιος Κοραΐς, 1748–1833) ókori görög szerzők tudományos igényű kiadásával és értelmezésével erősítette az antik görög kultúrához fűződő kapcsolatot. Koraisz 1782-től Nyugat-Európában, főként Párizsban élt, ahol a francia felvilágosodás közvetlenül is hatott rá.⁸ Kazinczy Ferenc és Adamándiosz Koraisz kultúraszervező tevékenysége egyaránt jelentős volt, hiszen mindketten kiterjedt levelezést folytattak követőikkel, és aktív szerepet vállaltak koruk nagy vitáiban. Abban is hasonlítottak, hogy határozott, nagy hatású álláspontot képviseltek a nyelvkérdésben. Nem véletlen, hogy Horváth Endre Adamándiosz Koraiszt Kazinczyhoz hasonlította.⁹

E folyamatokban az 1810-es évek mind a magyar, mind a görög kultúra szempontjából döntő jelentőségűnek bizonyultak. Magyarországon a születő szellemi élet a nyelv megújítása körüli vitáktól volt hangos, amelyben Kazinczy Ferenc és követői csaptak össze ellenfeleikkel. A viták lefolytatásához az évtized végén már a magyar kultúra rendelkezésére állt az 1817-ben megindult első magyar tudományos folyóirat, a *Tudományos Gyűjtemény* is. A görög irodalom és kultúra történetében a 19. század első két évtizedét a görög felvilágosodás kibontakozásaként, egyfajta csúcspontjaként tartják számon, amelynek nagy szerepe volt az 1821-ben kezdődő görög szabadságharc szellemi és anyagi előkészítésében is.¹⁰ Mindebben része volt az első görög tudományos folyóiratnak is, amely *Ermisz o Lójosz* (Ερμής ο Λόγιος, 'Tudós Hermész') címmel 1811-től jelent meg Bécsben. A folyóirat szerkesztői Koraisz elszánt követői voltak, így a lap irányvonala az ő eszméire épült.¹¹

Orsolya, *Kazinczy Win(c)kelmannat olvas*, Holmi, 2013/8, 978–995. Kazinczy és Winckelmann nézőpontjának lényegi különbsége mellett érvel RADNÓTI, *Jöjj és láss...*, i. m., 473–480.

8 Nyugat-európai tartózkodásáról lásd: S. M. SOPHOCLES, *A History of Greece*, Thesszaloníki, Institute for Balkan Studies, 1961, 237–240. – A tudásról vallott nézete jellegzetesen kapcsolódik a felvilágosodás gondolköréhez: „Miként a gazdaság, a felvilágosodás is csak akkor válik hasznára az államnak, ha egyenletesen oszlik el a polgárok között. [...] Ha pedig a tudás igen csekély számú állampolgárra korlátozódik, akkor újra felvirágoznak a tudálféltő skolasztikusok, akik megakadályozzák a köznép felvilágosítását, egyrészt félelmükben, hogy a köznép akkor majd megveti őket, másrészt abbéli reménységükben, hogy segítséget lelnek a csöcselékekben, ha egyszer kedvük szottyan orvosolni szenvedéseit.” (ford. Szöllősy Klára) *Az újkörög irodalom...*, i. m., 305.

9 „Rigász után másik nagy vezetőegyenisége támadt a görögöknek a szmyrnai származású Adamándiosz Koraiszban, aki mint nemzetközi viszonylatban is kiváló hellénista filológus, Kazinczyra emlékeztető buzgalommal: tudományos munkássággal és levelezéssel szolgált a nagy nemzeti ügyet.” HORVÁTH, i. m., 8. Adamándiosz Koraisz munkásságához lásd *Az újkörög irodalom...*, i. m., 301–306. DIMARAS, *A History...*, i. m., 189–211; SOPHOCLES, i. m., 233–242; *Adamantios Korais and the European Enlightenment*, szerk. Paschalis M. KITROMILIDES, Oxford, Voltaire Foundation, 2010.

10 Στέση, Ξούριας, *Νεοελληνική...*, i. m., 30–34.

11 A lapról lásd: DIMARAS, *A History...*, i. m., 199–200; Marjolijne JANSSEN, *The Greek pre-revolutionary discourse as reflected in the periodical Ερμής ο Λόγιος (1811–1821)*, http://cf.hum.uva.nl/natlearn/balkan/athens_janssen.pdf. – A tájékozódást jól segítik a folyóirathoz készült mutatók: *Τα ελληνικά προεπαναστατικά περιοδικά. Ευρετήρια*, B: «Ερμής ο Λόγιος» 1811–1821, szerk. Εμμανουήλ Ν. Φραγκίσκος [Emmanuél Frangískosz], Athén, Εθνικό Ιδρυμα Ερευνών, 1976. – A fo-

A 19. század eleji Magyarországon az antik görög kultúra talán legnagyobb, de biztosan legkülönösebb rajongója Ungvárnémeti Tóth László (1788–1820) volt, akinek életműve döntő részben az 1810-es években született.¹² A középfokú tanulmányait Miskolcon és Sárospatakon folytató fiatal költő 1814-ben Pestre költözött, hogy az egyetemen orvostudományt tanuljon. Egyetemi tanulmányai mellett folytatta korábban megkezdett irodalmi munkásságát, amelynek eredményeként 1816-ban kiadta első verseskötetét. Irodalmi ízlésére, nézeteire és kapcsolatrendszerére nagy hatással volt Kazinczy Ferenc, akivel 1814-től kezdődően rendszeres levelezésben állt.¹³

1818 nyarán Ungvárnémeti Tóth kiváló eredménnyel befejezte orvosi tanulmányait, ugyanezen év júliusában pedig *Görög versei. Magyar tolmácsolattal* címmel újabb verseskötetet publikált.¹⁴ A könyv a korban is szokatlanul számított, hiszen a kötetben Ungvárnémeti Tóth a verseket ógörög és magyar nyelven is publikálta. A kétnyelvű kiadvány páros oldalain az ógörög, páratlan oldalain a magyar szöveg olvasható. A két szövegváltozat tartalmában és formájában erősen hasonlít egymásra, ám a legtöbb esetben nem állapítható meg, melyik variáció keletkezett előbb. A hosszú évek munkájával elkészült, zömmel magyar témákat megverselő kötet¹⁵ a kor klasszicista eszményének jegyében műfajok szerint tagolódott, így ódákat, epigrammákat, idilleket és episztolákat tartalmazott. A versekhez a szerző a szövegeket és a műfajokat magyarázó jegyzeteket kapcsolt, a kötet végén pedig ógörög szószedetet is elhelyezett, amelyben ógörög szöveghelyek segítségével indokolta meg egyes szóválasztásait.

A görög nyelv választása szokatlan döntés volt. Noha Európában a 19. század elején az ókori görög kultúra nagy népszerűségnek örvendett, a görög felvilágosodás saját anyanyelvüket kutató, archaizáló képviselőin kívül nagyon kevés példát ismerünk arra, hogy ógörög nyelven alkottak volna irodalmi szövegeket.¹⁶ Ungvár-

lyóirat lapszámainak hasonmásai – 1814 és 1815 kivételével – megtalálhatók az Österreichische Nationalbibliothek online felületén: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=lgh>. – A lap nevét az ógörög átírás szerint így adhatjuk vissza: Hermés ho Logios.

12 Ungvárnémeti Tóth Lászlóról lásd az egyetlen róla készült monográfiát: Tóth Sándor Attila, *Az istenülés dicsősége: Ungvárnémeti Tóth László költői portréja*, Szeged, Gradus ad Parnassum Könyvkiadó (A magyar irodalom kismesterei), 2001. Műveinek modern összkiadása, az életútra és a pályáképre vonatkozó bevezetővel: UNGVÁRNÉMETI TÓTH László *Művei*, kiad. MERÉNYI Annamária, Tóth Sándor Attila, A görög szövegeket gondozta BOLONYAI Gábor, Bp., Universitas, 2008 (Régi Magyar Költők Tára: XVIII. század, 9).

13 Tóth és Kazinczy kapcsolatfelvételéről lásd: KEISZ Ágoston, *Ungvárnémeti Tóth László 1814 márciusában: Ungvárnémeti Tóth László és Kazinczy Ferenc kapcsolatfelvétele = Ragyogni és munkálni: Kultúratudományi tanulmányok Kazinczy Ferencről*, szerk. DEBRECZENI Attila, GÖNCZY Monika, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2010, 440–450. Tóth és Kazinczy levelezését lásd UNGVÁRNÉMETI TÓTH *Művei*, i. m., 569–607.

14 UNGVÁRNÉMETI TÓTH László *Görög versei. Magyar tolmácsolattal*, Pest, Trattner János Tamás, 1818. Modern szövegkiadása: UNGVÁRNÉMETI TÓTH *Művei*, i. m., 345–459.

15 A görög versek keletkezéstörténetéről lásd KEISZ Ágoston, *Az ógörög zsengektől a Pindaros-imitációkig: Ungvárnémeti Tóth László görög verseinek keletkezéstörténete*, ItK, 127(2023), 296–331.

16 Az újkori ógörög nyelvű verselés áttekintő ismertetését lásd *The Hellenizing Muse: A European Anthology of Poetry in Ancient Greek from the Renaissance to the Present*, szerk. Filippo-

németi Tóth kötetéhez hasonló, különböző szerzőket és műfajokat imitáló ógörög verseskötetet pedig egyáltalán nem ismerek a korszakból.

Ungvárnémeti Tóthot a görögség iránti rajongása vezérelte, amikor Herder és Winckelmann nyomán úgy látta, hogy az archaikus kori görög költészetben fedezheti föl a magyar költészetet is megtermékenyítő eredeti alkotó erőt.¹⁷ A görög nyelv alkalmazásában pedig nagy szerepet játszhatott az, hogy Magyarországon ebben az időszakban a latin szinte élő nyelvként a kultúra és az állam minden területén jelen volt, így egyáltalán nem volt szokatlan egy holt nyelv használata. Noha a kiindulópont egészen más volt, végeredményben Ungvárnémeti Tóth éppúgy aktív használatba vette az ógörög nyelvet saját kora nagy kérdéseinek versebe szedéséhez, mint azok a görög tudósok, akik a nyelvkérdésben az archaizáló szemléletet képviselték, így például Evgéniosz Vúlgarisz (Ευγένιος Βούλγαρης), Nikifórosz Theotókisz (Νικηφόρος Θεοτόκης), vagy Koraisz vitapartnere, Neófitosz Dúkasz (Νεόφυτος Δούκας).¹⁸

Kétnyelvű kötetében Ungvárnémeti Tóth annak is bizonyosságát adta, hogy nem csupán az ókori görögök világa és közvetlen környezete érdekli, hanem saját kora görögjeinek problémáiról is értesült. *Πρὸς τοὺς Ἑλληνας / A' görögökhöz* című I. episztolájában a kezdetektől saját koráig tekinti át a görögség történetét.¹⁹ Valóban a kezdetektől indul, hiszen műve elején Pelops sarjának („Πέλοπος θάλος” „Pélopsz csemetéje”, 1. sor) nevezi a görögöket, s utal arra a történetre is, amely szerint Prométheusz hozta létre az embert (2–4. sor). Ezt követően Hésiodosz szavait használva a görögség aranykorát („χρυσέου γένεος”, „szép zsenge aranykora”, 7. sor) idézi föl, amelyben a görög emberek tökéletes harmóniában éltek az istenekkel, akik úgy bántak a görögökkel, mint szülők a gyermekeikkel („ὥς τοκέες τοῖς παισὶ”, 10. sor, „Mint atya gyermekeit”, 11. sor). Az idillikus hangulatú szövegrészben Ungvárnémeti Tóth bemutatja, hogy az istenek az ókori görögség mindennapi életének részei voltak, amikor az Olympost elhagyva („οἱ ἄθᾶνατοι λείψαντες δῶματ' Ὀλύμπου”, 9. sor; „Míg a' szent Örökök, tova a' felséges Olümpnak / Házaitól”, 9–10. sor) jelen voltak az emberek lakomáin, versenyein, ünnepein, politikai tanácskozásain. Az emberek közt sétáló istenek képe a teremtetéstörténet paradicsomi állapotát és a 18. század ókori görögséget idealizáló szemléletét egyaránt megidézheti. A vershez

maria PONTANI, Stefan WEISE, Berlin–Boston, De Gruyter, 2022 (Trends in Classics – Pathways of Reception, 6), 1–18.

¹⁷ Lásd erről Ungvárnémeti Tóth Pindaros-tanulmányának első oldalait. UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, *A' Költő remekpéldáiról, különösen Pindárról, 's Pindarnak Versmértékéről*, Tudományos Gyűjtemény, 1818/6, 54–89. Modern szövegkiadása: UNGVÁRNÉMETI TÓTH Művei, i. m., 499–521. – Tóth ógörög verseléshez vezető útjának értelmezését lásd KEISZ, *Az ógörög zsengekétől...*, i. m., 322–323.

¹⁸ Σπέση, Ξούριας, *Νεοελληνική...*, i. m., 63–65; Peter MACKRIDGE, *Korais and the Greek language question = Adamantios Korais and...*, i. m., 127–149, 142–146.

¹⁹ UNGVÁRNÉMETI TÓTH, *Görög versei...*, i. m., 136–141. Modern kiadása: UNGVÁRNÉMETI TÓTH Művei, i. m., 440–443. A vers szövegére a továbbiakban a sorok számával utalok. A görög szöveg után Ungvárnémeti Tóth magyar változatát idézem.

fűzött jegyzetében Tóth maga jegyzi meg, hogy a harmonikus, idealizált görög világ ábrázolását Friedrich Schiller *Die Götter Griechenlands* című verse ihlette.²⁰

A görög szöveg 21. sorától kezdve azonban véget ér az idill: „ἀλλὰ κακῶς βλάπτει χρόνος ὅσσα χαμάζει / Ἥλιος καθορᾷ...” („Haj! de nagyon megront az idő mindent, valamit csak / A' nap alatt látni...”, 22–23. sor). Tóth a következő sorokban egy szirtfokon álló tölgy képéből bontja ki allegóriáját. A tölgyet fiatalsága teljében csodálják az alföldi földművesek, ám amikor a fát ledönti a tél, ágait széthordják abban a reményben, hogy erőt meríthetnek belőle. A görög néppel is hasonló történt, hiszen virágkorában minden nép csodálta, később viszont elgyengült, szétszóródott. A hanyatlást Ungvárnémeti Tóth az öregedéssel, az elgyengüléssel hozza összefüggésbe, fordulópontként pedig a római hódítást nevezi meg, amikor a görög nép végleg elvesztette szabadságát (30–35. sor). A (tölgy)fa képe ismerős lehet már Horatius ódáiból is (Carm. IV. 4. 56–60; IV. 6. 9–10). A római költőhöz hasonlóan szirtfokon álló, elkorhadó tölgy képét használja Berzsenyi Dániel is, amikor *A magyarokhoz* című ódájában a magyarság életerejének fogyatkozását fogalmazza meg. Ungvárnémeti Tóth maga is használja ezt a képet, amikor *Ἀ γ λ ῶ σ σ α τ ῶ ν ο ὕ γ γ ᾱ ρ ω ν / Magyar nyelv* című V. ódájának 4–5. strófájában a magyarság elmúlt dicsőségéről szól.²¹

Az episztola harmadik egységében, a 36. sortól („Νῦν δὲ”, „Most pedig...”) tér rá Ungvárnémeti Tóth a görögség jelenkorának ábrázolására. Helyzetelemzésében felhívja a figyelmet arra, hogy a görögség szétszóródott a világban, hazája pedig barbár uralom alatt sínylődik. A vers zárata arra emlékezteti az episztolában megszólított görögöket, hogy csak őseik nyomát követve lehetséges az újjászületés. A költő ebben az esetben is a *Magyar nyelv* című ódájának gondolatait alkalmazza a görögségre (7–9. versszak), hiszen a magyarokhoz hasonlóan a görögöket is az ősi hagyományok követésére, megbecsülésére szólítja fel, miközben kárhoztatja őket az ősi erények, szokások elhanyagolásáért. Feltűnő, hogy még a szóhasználat, a kép is hasonló. Ungvárnémeti Tóth a magyar nyelvhez szóló ódájában az „ἵχνη” („nyomdokit”, 4. sor) szót használja, amikor a rómaiak példáján keresztül arra figyelmeztet, hogy más nemzetet követve is fejlődhet egy adott nép kultúrája. A görögöknek azonban nem kell idegen példát követni, hiszen nekik elegendő saját őseik „nyomdokaiban” (44. sor, a görögben: „ἵχνια”, 43. sor) járni.

A vers vége igencsak derűlátó, hiszen ismét Hésiodosz kifejezését használva az ezüstkör („γένος ἀργύρεον”, 51. sor; „ezüstidő”, 52. sor) eljövételének reményéről beszél. Ehhez pedig nem vezet jobb út („οὐδὲ γὰρ ὕμιν / εἰς γένος ἀργύρεον πλέον ἐστ' εὐθεῖα κέλευθος”, 50–51. sor),²² mint amelyre Ungvárnémeti Tóth László sze-

20 A jegyzetet lásd UNGVÁRNÉMETI TÓTH, *Görög versei...*, i. m., 146–147. Modern kiadása: UNGVÁRNÉMETI TÓTH *Művei*, i. m., 446. – Schiller versét lásd *Klasszikus német költők*, vál. HALÁSZ ELŐD, jegyz. DOMOKOS MÁTYÁS, Bp., Európa, 1977, 438–442.

21 UNGVÁRNÉMETI TÓTH *Művei*, i. m., 368–371.

22 Ez a sor ebben a formában nem szerepel a magyar változatban, csupán az episztola utolsó szavai tükrözik tartalmát („az ezüstidő útját”). Jelentése: 'Nincs ugyanis számotokra olyan széles ösvény, amely jobban elvezet az ezüst nemzedékhez.'

rint egy bizonyos „Γεωργιάδης” (50. sor), a magyar változat szerint „Georgiadesz” (52. sor) vezeti a görög népet (σπεύδετε οὖν φίλοι εὐτυχέειν θάρρουντες ὁδοιο, / ἤς ἤγειτο Γεωργιάδης πάρος, 49–50; „Kezdjétek bátran az utat, / Mellyre Georgiadesz vezetett”, 51–52. sor).

Ungvárnémeti Tóth az episztolához kapcsolt jegyzetében idézi²³ „Georgiadesz” egyik munkájának²⁴ latin címét: *Tractatus de elementorum Graecorum pronunciatione*. Ennek alapján az episztola végén említett, a görög változatban hibásan megnevezett „Georgiadesz” nevű személy Anasztásziosz Jeorjiádisz Lefkiasz²⁵ (Αναστάσιος Γεωργιάδης Λευκίας, 1773–1853) görög orvossal azonosítható, aki 1812-ben Párizsban görögül és latinul publikálta a görög nyelv helyes kiejtéséről szóló, Ungvárnémeti Tóth által említett művét.

Lefkiasz hosszú élete során görög kortársaihoz hasonlóan sok városban, így Bukarestben, Bécsben és Párizsban is élt. A függetlenség kivívása után hazatért Görögországba, ahol a görög orvostudomány intézményeinek, így az athéni egyetem orvosi karának egyik alapítója lett. A görög nyelv és kultúra kérdései iránt is erősen érdeklődő Lefkiasz az archaizálás oldalán állt, még Koraísszal is vitába keveredett. Archaizáló szemléletére jellemző, hogy Ungvárnémeti Tóth Lászlóhoz hasonlóan még sapphói strófában készült ógörög ódát is publikált. Lefkiasz nem tűnik a görög felvilágosodás kiemelkedő alakjának. Szakirodalmat alig találni róla, s aki elemzi munkásságát, az is inkább a görög orvostudomány területén szerzett érdemeit hangsúlyozza. Vajon miért épp őt állította Ungvárnémeti Tóth vezérként a görögség elé? Honnan szerezhette egyáltalán tudomást tevékenységéről, és miért nem valamilyen jelentősebb személyt, akár magát Adamándiosz Koraísz emelte ki verse végén?

A kiválasztás háttéréről, indokairól a szerző nem árul el semmit. Lefkiasz görög kiejtéséről szóló könyvét talán kezében tartotta, hiszen kétnyelvű kötetében az V. ódához fűzött jegyzetében hivatkozik „Georgiades” görög kiejtéséről vallott nézeteire.²⁶ Lefkiasz e munkáját egyébként a bécsi *Ermisz o Lójosz* ismertette 1812-ben,²⁷ és a *Wiener Allgemeine Literaturzeitung* is közölte róla ismertetést 1813-ban.²⁸ Lefkiasz nevét orvosi működése kapcsán is emlegették a bécsi lapok, így nem kizárt, hogy

23 UNGVÁRNÉMETI TÓTH *Művei*, i. m., 446.

24 Αναστάσιος Γεωργιάδης (Anastasius GEORGIADIS), *Πραγματεία περί της τῶν ἐλληνικῶν στοιχείων ἐκφωνησέως* / *Tractatus de elementorum graecorum pronunciatione*, Párizs, de Bure, 1812.

25 Ungvárnémeti Tóth hibásan adja meg a szerző nevét, amikor a Γεωργιάδης változatot használja Γεωργιάδης helyett. A Lefkiasz vezetéknévét sem használja, hiszen a görög orvos, író csak 1832-ben használta először ezt a nevet. A. Τασούλης (A. TASOULIS), *Αναστάσιος Λευκίας Γεωργιάδης (1773–1853): Πρώτος Καθηγητής και Κοσμήτορας της Ιατρικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών* (Anastasios Leukias Georgiades: First Professor and Dean of the Medical School of the University of Athens), *Archives of Hellenic Medicine*, 2009/6, 818–825, 821. – A görög szerzőt a továbbiakban a maga választotta vezetéknévén (Lefkiasz) említem.

26 UNGVÁRNÉMETI TÓTH *Művei*, i. m., 382.

27 *Ερμής ο Λόγιος*, 1812. augusztus 15., 244.

28 *Griechische Aussprache*, *Wiener Allgemeine Literaturzeitung*, 1813. június 15. (1. évf., 43. sz.), 768; *Zusatz zur Recension der Abhandlung...*, Uo., 1813. szeptember 10. (1. évf., 73. sz.), 1164–1168.

Ungvárnémeti Tóth a bécsi sajtóból ismerte személyét. Az is elképzelhető, hogy a Pesten orvosnak készülő Ungvárnémeti Tóth egyetemi tanulmányai során találkozott a Bécsben fontos latin nyelvű orvosi munkákat publikáló Lefkiasz műveivel. A „Georgiades” szóban ejtett hiba viszont azt is sugallhatja, hogy Tóth csak latin betűs átiratban látta a szerző nevét, így a görög kiejtésről szóló könyvet csak a recenziókból ismerte.

Ungvárnémeti Tóth alighanem tudatosan kereste azt a görög vezéregyéniséget, akit episztolája végén kiemelhet, hiszen hasonlóan cselekedett egyik magyar tárgyú költeményében is. A magyar kultúra fejlődési lehetőségeit bemutató, Kazinczy Ferencnek 1814 márciusában Εἰς τοὺς Παννονίους címmel elküldött ógörög nyelvű ódájának legvégén, a 139. sorban Kazinczy Ferencet nevezte meg a magyar kultúra fejlesztésének vezéralakjaként.²⁹ Tóth keveset tudhatott a görög értelmiségen belül zajló vitákról. Mivel Lefkiasz művéről volt tudomása, nyelvi témájú könyve miatt őt azonosíthatta a „görög Kazinczyként”, ezért őt helyezte a vers végén a széphalmi mesterhez hasonló kiemelt pozícióba. Az is lehetséges, hogy az ógörög nyelvben elmélyülő fiatal orvostanhallgató rokon léleknek érezte a tekintélyes görög orvost, aki a helyes ógörög kiejtésről publikált könyvet. A kortárs görög kultúra szempontjából sokkal jelentősebb Koraíszról pedig lehet, hogy nem is hallott.

Ungvárnémeti Tóth episztolájában azt hangsúlyozza, hogy a görögségnek az ősök példáját kell követni. A tanulás és a kultúra az ősök nyomdokain haladó fejlesztése lehetőséget ad arra, hogy új ezüstkort teremtsenek, ha már az aranykor végleg elmúlt. E törekvéshez kétségkívül jól kapcsolódott a nyelv kérdésében konzervatív nézeteket valló Lefkiasz is. Tóth Sándor Attila mutatott rá arra,³⁰ hogy Ungvárnémeti Tóth a görögség helyzetét alapvetően a magyar kultúra helyzetét leíró verseihez hasonlóan fogalmazza meg. A 19. század elejének magyar irodalmában elterjedt volt az a történelemszemlélet, amely szerint a magyarság korábbi dicsőséges korszakából lehanyatlott, és a jelen feladata az, hogy fölőnjünk őseink erőnyeire. Maga Ungvárnémeti Tóth is ezt fogalmazta meg a magyar kultúrával foglalkozó ógörög és magyar nyelvű verseiben, és ezt a gondolatot vetítette rá a 19. századi görögség helyzetére is. Mint láthattuk, a kapcsolódási pontok nem csupán a helyzetértékelésben, hanem a használt kifejezések, költői képek téren is jól láthatók. Ungvárnémeti Tóth még Kazinczyhoz hasonló görög vezéregyéniséget is talált Lefkiasz személyében.

Ungvárnémeti Tóth azonban nem csupán a kultúra fejlesztésében látta a görögség fejlődésének lehetőségeit. A görögökhöz szóló episztolájához fűzött jegyzetében hosszan idézi egy francia nyelvű munka részletét,³¹ amelynek címe: *Comparaison des*

29 A verset Tóth életében nem publikálta, csak ógörög nyelvű kéziratát ismerjük. A cím jelentése: A magyarokhoz. A vers átiratát és nyersfordítását lásd: KEISZ, *Az ógörög zsongéktól...*, i. m., 326–329. A vers lényegesen rövidebb formában, ám egyértelműen felismerhetően a kétnyelvű kötet V. ódajaként jelent meg. A vers szövegváltozatairól lásd: *Uo.*, 303–305.

30 „A görög dicsőséges aranykor (= a magyar történelem dicső századai) – a hanyatlás okai (Róma, illetve a török; Magyarországon a török, tatár, német) – a jelen sivár állapota (megegyezik mindkét dicsőséges fényét veszített nemzetnél) – végül a buzdítás: nem elég a múlt dicsőségét hajtogatni.” TÓTH, *Az istenülés...*, i. m., 150.

31 UNGVÁRNÉMETI TÓTH *Művei*, i. m., 446. Magyar fordítását lásd: *Uo.*, 708. – A magyar

mœurs des Grecs modernes avec celles des Grecs anciens. A Tóth által franciául idézett szöveg eredetileg egy francia cikkgyűjtemény harmadik kötetében jelent meg,³² és bevezetőül szolgált egy hosszabb íráshoz, amely a görögök táncairól szólt. Ez a bevezető szövegrész lehetett Ungvárnémeti Tóth görögökhöz címzett episztolájának egyik fő forrása, hiszen bemutatja a görögök katonai erényeit, majd későbbi balsorsát és a török hódítás évszázadokig tartó szörnyű következményeit. A szövegrész végén így összegez az ismeretlen szerző: „Arrachez les Grecs modernes à la servitude qui les opprime, et vous verrez se reproduire tous les talents et toutes les vertus qui distinguèrent leurs ancêtres.”³³

Ungvárnémeti Tóth tudatában volt tehát annak, hogy a görögség feltámadása nem csupán a kulturális fejlődéssel függ össze, hanem a független görög állam megteremtésével is. Nem tűnik véletlennek, hogy ezt a kényes témát csupán egy jegyzetben, azon belül is csak egy francia nyelvű idézetben hozta elő. Az idézet azonban egyértelművé teszi, a magyar szerző tisztában volt azzal, hogy a görögség számára a kulturális fejlődés éppolyan fontos, mint a politikai értelemben vett szabadság elnyerése. Arról pedig minden bizonnyal nem volt tudomása, hogy a görög politikai és kulturális elit mindkét cél érdekében komoly energiákat mozgatót meg.

A görögökhöz szóló episztola görög változatának Ungvárnémeti Tóth korai görög verseihez kapcsolható nyelvi és tartalmi sajátosságai miatt azt feltételezhetjük, hogy a szöveg már évek óta készen állt, amikor 1818 júliusában a kétnyelvű verseskötetben Trattner János Tamás nyomdájából az olvasók kezébe került.³⁴ Nem kellett viszont sokat várni az első komolyabb ismertetésre, hiszen a bécsi *Ermisz o Lójosz* folyóirat a kötet megjelenése után néhány héttel, 1818. augusztus 16-án ismertetést publikált a könyvről, valamint közölte a magyar költő egyik görög ódáját és tizenegy görög epigrammáját.³⁵ A cikk szerző megjelölése nélkül jelent meg. Az írás a magyar olvasók számára sem maradt ismeretlen, hiszen a *Tudományos Gyűjtemény* 1818 végén pontos fordításban közölte a görögök recenzióját és a publikált szemelvények listáját.³⁶

fordítás utolsó tagmondata (innen kezdve: „*melynek címe...*”) nem szerepel a francia szövegben, a címet Ungvárnémeti Tóth fűzi hozzá zárójelben.

32 *Fragment d'un ouvrage qui a pour titre: Comparaison des mœurs des grecs modernes avec celles des grecs anciens = Variétés littéraires, recueil de Pièces, tant originales que traduites, concernant la Philosophie, la Littérature et les Arts, Paris, szerk. François ARNAUD, Jean-Baptiste SUARD, Párizs, De l'imprimerie de Xhrouet, 1804³, III, 68–84.*

33 UNGVÁRNÉMETI TÓTH *Művei*, i. m., 446. „Emeljétek ki a mai görögöket a szolgaságból, amely elnyomja őket és meglátjátok, újjászületik minden tehetség és erény, ami őseiket jellemezte.” *Uo.*, 708. (A kiadás nem adja meg a francia szöveg fordítóját.)

34 KEISZ, *Az ógörög zsenéktől...*, i. m., 319–320.

35 *Ελληνο-ουγγρική Γραμματεία*, Ερμής ο Λόγιος, 1818. augusztus 15., 443–447. A teljes görög szöveget újrapozíci: THEWREWK Árpád, *Egy magyar mint görög versíró*, Nyelvtudományi Közlemények, 12(1875), 443–480, 454. Magyarul kivonatossan ismerteti: RÁKÓCZY Géza, *Ungvárnémeti Tóth László*, Sopron, Litfass Károly, 1892, 18–19.

36 *Tudományos Gyűjtemény*, 1818/12, 97–100. A görög recenzió magyar fordítását a *Tudományos Gyűjtemény*ből idézem.

A gyors megjelenésen túl több jel is arra utal, hogy a könyvet maga Ungvárnémeti Tóth László küldte el a bécsi görög folyóiratnak. A cikk második felében szerepel ugyanis ez a mondat: „ὥς ἐκ πείρας ὁ ἐπιστέλλων ἔλαβε τὴν ἀπόδειξιν” („amint tapasztalásból megbizonyíthatná a’ beküldő”).³⁷ A szövegkörnyezetből egyértelmű, hogy ez a mondat csakis Ungvárnémeti Tóthra vonatkozhat, vagyis ő volt a „ὁ ἐπιστέλλων”, „a beküldő”. Ez a gesztus egyáltalán nem lett volna idegen a kapcsolatrendszerét tudatosan építő költőtől,³⁸ aki görög verseit ismeretlenül küldte el Kazinczy Ferencnek.³⁹

A „beküldő” (ὁ ἐπιστέλλων) személyére vonatkozóan a görög cikknek a *Tudományos Gyűjtemény*ben 1818 decemberében megjelent magyar fordítása is vet némi fényt. A cikk végén a görög lap ismertetésének fordításához fűzött megjegyzés szerint „Megjegyzésre méltó az, hogy ezen felhozott darabokban [a görög újságban közölt görög nyelvű Tóth-versek – K. Á.] a Magyar címek görögre fordítattak a’ beküldő által, a’ honnan kitetszik, hogy a’ beküldő magyarul is jól tud”.⁴⁰ Egyrészt nyilvánvalóan kiderül, hogy a „beküldő” a magyar és a görög nyelvet is jól ismeri, másrészt pedig azt is megtudjuk, hogy a beküldő a görög verseket magyar változatuk görögre fordított címe alatt küldte be.⁴¹ A címek megváltoztatása, a két nyelv és a versek ismerete arra utal, hogy a „beküldő” maga a szerző, vagyis Ungvárnémeti Tóth László volt. Ez még akkor is igaz lehet, ha a megjegyzés annyiban pontatlan, hogy – mint látni fogjuk – a görög újságban csak három vers görög címe különbözik a magyar kiadványban megjelenttől, a többi teljesen azonos a kétnyelvű kötet címváltozatával. E megjegyzés szerzője – mint azt szintén látni fogjuk – a *Tudományos Gyűjtemény* szerkesztője, Thaisz András volt, így elképzelhető, hogy nem volt pontosan informálva a változtatások mértékéről.

A görög lap cikke alapján úgy tűnik, hogy a szerkesztők kezükben tartották a könyvet, hiszen a könyv szerkezetének ismertetése mellett elismerően szólnak a nyomtatás színvonaláról és a jó minőségű papírról is: „Ὁ τύπος εἶναι καθαρὸς καὶ ὠραῖος εἰς λεπτὸν χάρτον λευκόν” („A’ nyomtatás tiszta és tsinos szép fehér papíroson”).⁴² A cikk a kétnyelvű kötet kizárólag magyarul megjelent részletére is hivatkozik: „καθὼς εἰς τὸ τέλος τοῦ βιβλίου εἰλικρινῶς ὁμολογεῖ ὁ ἴδιος ἐκδότης...” („a’ mint a’ Szerző Könyvének végén egyenes szívvel megvallja...”).⁴³ E megjegyzés Ungvárnémeti Tóthnak a kötet legvégére illesztett, csak magyarul közölt jegyzetét-

37 Ἐρμῆς ὁ Λόγιος, 1818. augusztus 15., 444; *Tudományos Gyűjtemény*, 1818/12, 99.

38 Görög verseskötete támogatásához eredetileg Vay Ábrahámot akarta megnyerni. KEISZ, *Az ógörög zsenéktől...*, i. m., 313. 1816. évi kötetét Mayerfy Xavér Ferenc (*Uo.*, 314.), 1818. évi kötetét pedig Rudics József támogatta (*Uo.*, 319–320.). A befolyásos támogatókkal folytatott levelezését közvetlen forrásból sajnos nem ismerjük.

39 KEISZ, *Ungvárnémeti Tóth László 1814 márciusában...*, i. m., 442–443.

40 *Tudományos Gyűjtemény*, 1818/12, 100.

41 A kétnyelvű kötetben az ógörög, illetve a magyar verseknek külön ógörög, illetve magyar címe volt. Az esetek egy részében ezek jelentése megegyezett, más esetekben viszont tartalmában eltért egymástól. A cikk arra utal, hogy bizonyos epigrammákat a „beküldő” nem eredeti görög címével, hanem az eltérő jelentésű magyar cím görögre fordított változata alatt küldött be.

42 Ἐρμῆς ὁ Λόγιος, 1818. augusztus 15., 444; *Tudományos Gyűjtemény*, 1818/12, 98.

43 Ἐρμῆς ὁ Λόγιος, 1818. augusztus 15., 444; *Tudományos Gyűjtemény*, 1818/12, 99.

re utal, amelyben a görög szavak ékezésében maradt hibákért szabadkozik.⁴⁴ Még azt is megemlíti a cikk, hogy a könyv a papír minőségétől függően két különböző változatban jelent meg. A bécsi lap recenziója ugyanakkor egyetlen szóval sem emlékezik meg arról, hogy Ungvárnémeti Tóth kétnyelvű kötetének alapvető célja mégiscsak a magyar kultúra fejlesztéséhez kapcsolódik. Ennek megfelelően arról is hallgat, hogy Ungvárnémeti Tóth verseinek jelentős része magyar témákról szól, köztük például a legérdekesebbek, a kötet élén álló pindarosi ódák is.

Az Ungvárnémeti Tóth által beküldött kötethez alighanem valamilyen levél is kapcsolódott, hiszen a cikkben olyan információk is szerepelnek, amelyek magából a kötetből kevéssé derülnek ki. Így például megtudhatják az olvasók, hogy a szerző orvostanhallgató, s a görög nyelvvel orvosi tanulmányai miatt került közelebbi kapcsolatba.⁴⁵ Ez utóbbi információ egyébként biztosan nem igaz, hiszen Ungvárnémeti Tóth a görög nyelvet már legkésőbb 1806–1807 körül elkezdte tanulni, első görög versei pedig egyetemi tanulmányainak kezdete előtt, 1814 márciusában készen álltak.⁴⁶ Ungvárnémeti Tóth egyébként máskor is bátran fordult lehetséges támogatóihoz, akár teljesen ismeretlenül is. Levelezése nagy része elveszett, ám ismerjük Kazinczyhoz 1814. március 8-án írt bemutatkozó levelét,⁴⁷ amelyben művei kiadásához kért segítséget. A levélben csupa olyan, néhány esetben nem teljesen valós információt árul el magáról, amelyről úgy vélte, hogy a címzettnek tetszeni fog. Elképzelhető, hogy a görög újság szerkesztőségének írt levelében is ilyen céllal mutatkozott be. Az is lehet persze, hogy az Ungvárnémeti Tóth görög tanulmányainak kezdetéről szóló téves információ a görög szerkesztők spekulációjának eredménye volt.

Ákárhogyan is történt, az *Ermisz o Lójosz* tökéletes választás volt a kétnyelvű kötet népszerűsítésére. Az 1811-ben indult folyóirat nem közölt napi eseményekhez köthető cikkeket, hanem a tudományos ismeretterjesztést tűzte ki célul. Szer-

44 Ungvárnémeti Tóth a kötet legvégén, a görög szószeret után az alábbi megjegyzést közli: „Jegyzet. Ἀγνότατα és τυχῶ (a' 12. lapon) ἀγνοτάτα és τύχῳ helyett hibásak. Egyéb hangjel-beli hibákat (mellyektől a' könyv egészen meg nem menekedhetett) p. o. θαυμάσσει, (lap 28.) τέλεσσαι (lap 62.) 's hasonlókat maga is megigazíthat a' Tudós Olvasó. Nehéz volt annyi sok apróságra ügyelni!” UNGVÁRNÉMETI TÓTH *Művei*, i. m., 459. – A ἀγνοτάτα helyett a kritikai kiadásban hibásan ἀγνοτάτω áll.

45 „Επαίνων πολλῶν καὶ τιμῆς ἄξιος εἶναι ὁ λόγιος οὗτος συγγραφεύς, ὅτι κατανοήσας πρῶίμως τὴν μεγάλην ὠφέλειαν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης εἰς τὴν σπουδὴν τῆς ἱατρικῆς, κατέλαβε τόσους μεγάλους κόπους εἰς τὴν μάθησιν αὐτῆς, τῶν ὁποίων οἱ καρποὶ βεβαίως εἰς τὸ μέλλον θέλουσι τὸν ἀνταμείψει πλουσίως.” Ἑρμῆς ὁ Λόγιος, 1818. augusztus 15., 444. „Sok ditséretre méltó 's tiszteletet érdemel ezen Tüdős író, hogy böltsen általlátván, mi nagy haszna legyen a' Hellenica nyelvnek az Orvos tudományokban, olly nagy munkát fordíta ezen nyelvnek megtanulásába, mellynek gyümöltsei ötet jövendőben bizonyosan bőséggel megfogják jutalmaztatni.” Tudományos Gyűjtemény, 1818/12, 99.

46 KEISZ, *Az ógörög zsengéktől...*, i. m., 310–313.

47 UNGVÁRNÉMETI TÓTH *Művei*, i. m., 570–572 (1814. március 8.). – A kritikai kiadásban ez a levél másodikként szerepel, elsőként a kötet egy datálatlan levelet közöl. A szövegek elemzéséből azonban kiderül, hogy a március 8-i levél volt Ungvárnémeti Tóth első Kazinczynak írt levele, a dátum nélküli szöveg pedig a második. A levelek sorrendjéről, mellékleteiről és tartalmáról lásd: KEISZ, *Ungvárnémeti Tóth László 1814 márciusában...*, i. m.

kesztője az induláskor Ánthimosz Gazísz (Ἀνθίμος Γαζής, 1758–1828) volt, majd 1813-tól Theóklitosz Farmakídisz (Θεόκλητος Φαρμακίδης, 1784–1860) vette át a lap irányítását. Mindketten Adamándiosz Koraísz elkötelezett hívei voltak, és a felvilágosodás eszméihez kötődve azt tűzték ki célul, hogy a lap főként a görög nyelv és kultúra régebbi és újabb időszakával kapcsolatban közöljön írásokat, tájékoztatást adjon a tudományok fejlődéséről és a görög oktatás helyzetéről, valamint ismertesse az újonnan megjelenő könyveket is.⁴⁸ Marjolijne C. Janssen összesítése szerint a lap 918 cikkének 31,3%-a könyvismertetéseket tartalmazott, amelyeknek közel fele a nyelvvel kapcsolatos műveket mutatott be. Jelentős részt tett ki az orvostudománnyal kapcsolatos könyvek ismertetése is. Az újság 48 cikke pedig irodalmi alkotásokat közölt.⁴⁹ Ungvárnémeti Tóth könyve tehát tökéletesen beleillett az újság profiljába, így nem csoda, hogy a kétnyelvű verseskötet megjelenése után hamar közzétették az ismertetést.

Érdekes ugyanakkor, hogy Ungvárnémeti Tóth görög nyelvvel kapcsolatos felfogása kevésbé illett a bécsi görög lap megközelítésébe, hiszen ez a folyóirat Koraísz követőjeként ellenezte, hogy a görögség változatlan formában vegye újra használatba az ógörög nyelvet.⁵⁰ Ennek megfelelően az Ungvárnémeti Tóth episztolájának végén említett Lefkiasz archaizáló nyelvi nézetei is távol álltak a folyóirattól. Talán ezért sem említették meg a recenzióban, hogy a magyar költő éppen Lefkiaszt jelölte meg a görög megújulás vezéréként. Jellemző, hogy az Ungvárnémeti Tóth könyvét ismertető cikkben a magyar költő által használt görög nyelvváltozatot a lap „τὴν θαυμασίαν γλῶσσαν τῶν προπατόρων” („tiszteletre méltó őszi nyelvet”) elnevezéssel illette,⁵¹ finoman megkülönböztetve így saját korának görög nyelvváltozatától. A folyóirat befogadó szemléletét igazolja ugyanakkor, hogy Lefkiasz neve többször is fölbukkant a lapban, hiszen – mint láttuk – még az Ungvárnémeti Tóth által idézett, Koraísz szemléletétől távol álló nyelvi tárgyú munkáját is ismertette. Ennek a szemléletmódnak köszönhető, hogy a lap annak ellenére is lelkesen számolt be Ungvárnémeti Tóthnak a kortárs görög nyelv hatásait nem mutató, különböző ókori nyelvváltozatokat használó ógörög verseiről, hogy a szerkesztők Koraísz nézeteinek megfelelően nem támogatták az ógörög nyelv azonos formában történő föltámasztását. Az ősi görög kultúra erősítését viszont szívükön viselték, így Ungvárnémeti Tóth versei is fontosak voltak számukra.

A lap Ungvárnémeti Tóth kétnyelvű kötetének ismertetését követően tizenkét verset közölt a kötet görög ódái és epigrammái közül; idillt és episztolát viszont nem publikáltak. A szemelvényként kiválasztott szövegek mind teljes műalkotások, részleteket nem közöltek. A Koraísz és Lefkiasz közti nyelvszemléleti különbség mellett a válogatás műfaji szempontja is magyarázhatja, hogy a görög újság témájához talán leginkább kötődő I. episztolát nem válogatták be.

48 Az újság történetével, céljaival kapcsolatban lásd: JANSSEN, *The Greek pre-revolutionary discourse...*, i. m., 1–4.

49 Az újság cikkeinek csoportosítását lásd: *Uo.*, 6–9.

50 Koraísz görög nyelvről alkotott nézeteiről lásd: MACKRIDGE, *Korais and the Greek language...*, i. m.

51 Ἑρμῆς ὁ Λόγιος, 1818. augusztus 15., 444; Tudományos Gyűjtemény, 1818/12, 99.

A válogatás során kimaradtak a magyar témájú, nagyobb terjedelmű pindarosi és alkaioi ódák is, noha az imitált versforma és műfaj szempontjából ezek is érdekesek lehetnek volna a görög olvasóknak. Az ódák közül a görög szerkesztők az anakreóni hagyományhoz kapcsolódó, sapphói strófában írt *Αἱ Χάριτες* (*A' Kháriszok*) című IX. ódát közölték,⁵² amely a szerelem időtlen témáját szólaltatta meg. Érdekesség, hogy Ungvárnémeti Tóth IX. ódához kapcsolódó jegyzete szerint a szöveg „nem eredeti darab, hanem csak magyarázatja Matthisson Kháriszának”.⁵³ Matthisson versének Ungvárnémeti Tóth által is idézett kezdősorából („Glücklich ist der, und hochgesinnt, wie Götter...”)⁵⁴ egyértelmű, hogy Tóth IX. ódája a *Die Grazien* című német nyelvű költeménynek⁵⁵ ógörög és magyar fordításaként kapott helyet a kétnyelvű kötetben. A görög újság a görög szövegen kívül más információt nem közölt a versről, így az olvasók nem tudhatták meg, hogy az óda valójában egy német mű ógörög nyelvű változata.

A IX. ódán kívül még tizenegy epigrammát közölt a görög lap az Ungvárnémeti Tóth kötetében publikált összesen ötvenegy epigrammából.⁵⁶ Ezek közül nyolc olyan költemény volt,⁵⁷ amelyben Ungvárnémeti Tóth a kor szokásainak és a műfajnak megfelelően eredetileg a magyar kulturális élet fontos helyszíneit, szereplőit, eseményeit verselte meg. A konkrét eseményekre, személyekre tett utalások azonban a legtöbbször csak az epigrammák magyar változatának címéből derülnek ki egyértelműen, hiszen a költő a gyakran nem túl konkrét szövegek görög változatának a vers valamely képét kiemelő, a magyartól eltérő, általános értelmű címet adott.⁵⁸ A görög versek a kétnyelvű kötetben így csak a magyar változattal együtt nyерik el teljes, a korhoz kapcsolódó aktuális értelmüket. Az *Ermisz o Lójosz* azonban csak a görög változatokat közölte a költő által adott eredeti, általános értelmű görög címekkel, így a görög folyóirat olvasói csupán általános életbölcseégeket olvashattak az epigrammákban, a magyar közéletre tett aktuális utalások jelentése és a címzettek személye homályban maradt. Az azonosítást az is nehezítette, hogy a görög lap nem közölte az epigrammák sorszámát sem.

Három epigramma (XII., L., LI.) azonban az eredeti, általános jelentésű görög cím helyett olyan görög címmel jelent meg, amelyből azonosítható az epigramma megszólítottja. A *Tudományos Gyűjtemény* szerkesztőjének már idézett megjegyzé-

52 UNGVÁRNÉMETI TÓTH *Művei*, i. m., 376–377.

53 *Uo.*, 383.

54 *Uo.*

55 Friedrich MATTHISSON *Gedichte*, Zürich, Johann Heinrich Füssli, 1797, 51.

56 A görög újság az eredetitől eltérő sorrendben közölte a tizenegy epigrammát: XV., XXII., XXXIII., XLV., XVI., IX., XXV., XXVII., XXXIX., L., LI.

57 A Tóth által adott görög és magyar címek a következők (zárójelben a görög cím jelentése): XV. *Τὸ χρῶσεον γένος* ('aranykor') / *Festeticshez*, XXII. *Ἑλλάς καὶ Παννονία* ('Hellas és Pannonia') / *A' két nemes Djikához*, XVI. *Ἀλκιβιάδης* ('Alkibiadés') / *Stahlihoz*, XXV. *Μοῦσαι καὶ Χάριτες* ('Múzsák és Charisok') / *Váradinhoz*, XXVII. *Κλέος τῆς ἐπιστήμης* ('A tudás dicsősége') / *Pápai Tóthoz*, XXXIX. *Ἄνθος καὶ καρπός* ('Virág és gyümölcs') / *Rhédeihez*, L. *Αἱ κράτισται θεαί* ('A leghatalmasabb istennők') / *Okenhez*, LI. *Ὁμμα καὶ φάος* ('Szem és fény') / *Beerhez*.

58 A címek változatairól lásd KEISZ, *Az ógörög zsenéktől...*, i. m., 313–315.

se arra utal,⁵⁹ hogy az új címekre a javaslatot a kötet „beküldője” tette, és a görög szerkesztők elfogadták ezeket a címjavaslatokat. Tóth kötetében a XXII. epigramma görögül *Ἑλλάς καὶ Παννονία* cím alatt jelent meg, a görög lapban viszont *Εἰς τοὺς δῶω εὐγενεῖς Γκίκαας* cím alatt közölték, ami az Ungvárnémeti Tóth által adott eredeti magyar cím (A' két nemes Djikához) görög fordítása. Az L. és az LI. epigramma esetében hasonlóan jártak el a görög szerkesztők, az általános görög cím helyett az Ungvárnémeti Tóth adta magyar cím görög fordítását közölték.

Sorszám	Ungvárnémeti Tóth eredeti görög címe	Ungvárnémeti Tóth eredeti magyar címe	A görög lapban megjelent cím
XXII. ⁶⁰	Ἑλλάς καὶ Παννονία	A' két nemes Djikához	Εἰς τοὺς δῶω εὐγενεῖς Γκίκαας
L. ⁶¹	Αἱ κράτισται θεαί	Okenhez	Εἰς Ὡκηγον (Oken) τὸν φιλόσοφον
LI. ⁶²	Ὅμμα καὶ φάος	Beerhez	Εἰς Βέερον τὸν ἱατρὸν

A görög lap három olyan epigrammát is közölt,⁶³ amelynek Ungvárnémeti Tóth kötetében nem volt semmilyen kortárs vonatkozása, a görög és a magyar cím jelentése így pontosan megfelelt egymásnak. Ennek megfelelően ezek a versek szinte teljesen antik hatást keltettek. Az XLV., *Ὁ Γίγας / Α' Γίγαςz* címmel megjelent epigrammára ez olyannyira igaz, hogy Vályi Nagy Ferenc sárospataki professzor eredeti ógörög költeménynek nézte ezt a verset, amikor a szöveg egy korábbi változata Kazinczy közvetítésével eljutott hozzá.⁶⁴

Mindebből világosan látszik, hogy a bécsi görög újság szerkesztőit a görög nyelvi és kulturális vonatkozások érdekelték a leginkább. Nyolc epigramma esetében e vonatkozásokat úgy emelték ki, hogy elhagyták a magyar címeket, így a szövegek magyar utalásaitól megfosztva antikizáló ógörög verssé változtak. Így vált például a Festeticshez szóló epigramma az aranykort dicsőítő verssé (XV.), vagy a Stáhlyt megszólító epigramma Alkibiadésről szóló költeménnyé (XVI.). A többi mutatvány esetében pedig eleve olyan szövegeket választottak, amelyek már Ungvárnémeti Tóth kötetében sem tartalmaztak kortárs magyar utalásokat. Mindez jól kapcsolódik a kötetet ismertető cikkhez, amely – mint láttuk – nem tett utalást Ungvárnémeti Tóth verseskötetének magyar vonatkozásaira. Mindez összességében azt a téves képzetet ébreszthette a görög lap olvasóiban, hogy Ungvárnémeti Tóth kötete

59 „ezen felhozott darabokban a Magyar czímek göröggre fordítottak a' beküldő által...” Tudományos Gyűjtemény, 1818/12, 100.

60 UNGVÁRNÉMETI TÓTH *Művei*, i. m., 396–397. Tóth eredeti görög címének jelentése: Hellas és Pannonia.

61 *Uo.*, 414–415. Az L. epigramma görög lapban megjelent címének jelentése: Oken filozófushoz. Érdekes, hogy a lap szerkesztői zárójelben latin betűkkel is kiírták Oken nevét.

62 *Uo.*, 414–415. Az LI. epigramma görög lapban megjelent címének jelentése: Beer orvoshoz. Az eredeti görög címek jelentését lásd az 57. jegyzetben.

63 A Tóth által adott görög és magyar címek a következők, jelentésük ezúttal azonos: IX. *Ἀχιλλεύς / Akhileusz*, XXXIII. *Ἔρως καὶ φιλία / Szerelem és barátság*, XLV. *Ὁ Γίγας / Α' Γίγαςz*.

64 Tóth Vályinak elküldött epigrammáiról lásd KEISZ, *Az ógörög zsenéktől...*, i. m., 308–311.

kizárólag az ősi görög kultúra nagysága előtt hajtott fejet, noha a valóság ettől igen-csak távol állt.

A bécsi görög lap ismertetése a kötet körüli nemzetközi hírverés része lehetett. A *Vereinigte Ofner und Pester Zeitung* ugyanis négy nappal a görögök után, 1818. augusztus 20-án közölt rövid német nyelvű ismertetést a görög–magyar verseskötetről.⁶⁵ A mindössze nyolcsoros írás a kötettel kapcsolatos alapvető információkon túl a versek hazafias jellegére hívta föl a figyelmet. Olyan szempontot emelt tehát ki, amely a görög újság ismertetéséből teljesen hiányzott, viszont a magyar viszonyokat talán valamivel jobban ismerő németajkú olvasók számára érdekes lehetett.

Az ógörög–magyar verseskötet rangját emelte a görög recenzió már említett, a *Tudományos Gyűjteményben* 1818 végén megjelent fordítása is. A recenzió magyar szövege előtt egy rövid bevezető olvasható, amely lelkes szavakkal méltatja Ungvárnémeti Tóth kötetének jelentőségét: „Egy új és szokatlan tünemény tetszett fel a’ Magyar Literaturának derülő egén...”⁶⁶ A cikk kezdőmondatai a *Vereinigte Ofner und Pester Zeitung* fentebb idézett méltatásával állítják párhuzamba a görög újság méltatását: „annyival inkább diszére szolgál Hazánknek, hogy azt nem csak a’ válogatott ’s nyomos szavakkal élni tudó Rösler a’ Budai és Pesti Újságnak 67-dik darabjában hatalmasan megdísérte; – hanem magok a’ Görögök is igen kedvezőleg megítélték.”⁶⁷ A bevezetés ezt követően hangsúlyozza a külföldről, a kétnyelvű kötet ügyében leginkább illetékesnek tűnő görögöktől érkező elismerő bírálat jelentőségét, kiemeli Ungvárnémeti Tóth orvosi kiválóságát, végül röviden bemutatja a bécsi görög újságot. Ezt követően a cikk pontos fordításban közli a görögök ismertetését, majd felsorolja a közölt versek adatait. A görögökhöz képest jóval több információt ad meg, hiszen pontosan közli a versek kötetbéli sorszámát, az epigrammáknál pedig megadja a magyar címben szereplő címzetteket is. Az egész cikk legvégén, a versek felsorolása után pedig a korábban már idézett megjegyzés olvasható a magyar verscímek görögre fordításáról. Amint láthattuk, ez utóbbi állítás pontatlan, hiszen csak három epigramma esetében változott meg a cím. A cikk legvégén aláírásként a „Thaisz” név szerepel. E név Thaisz Andrást (1789–1840), a *Tudományos Gyűjtemény* szerkesztőjét takarja, aki a bevezetőben megjegyzi, hogy a kétnyelvű kötetnek „nem is vagyok competens Bírája”. A cikk végére a címek megváltoztatása kapcsán illesztett pontatlan megjegyzés némileg igazolja ezt.

A versek azonosítását tartalmazó lista a görög újság cikkének fordításához hasonlóan idézőjelben áll, noha – mint láttuk – jónéhány olyan információ is szerepel ebben a felsorolásban, amely a görög lapban nem jelent meg. Ez a rész⁶⁸ tehát nem tekinthető fordításnak, hiszen a görögök mindenfajta kommentár nélkül a görög verseket közölték a fentebb bemutatott módon. Mindebből az következhet, hogy

65 Vereinigte Ofner és Pester Zeitung, 1818. augusztus 20., 67. szám, 928. – A cikk értelmezésében Szabó Éva gyakorlóiskolai vezetőtanár volt segítségemre. Ezúton is köszönöm munkáját.

66 Tudományos Gyűjtemény, 1818/12, 97.

67 Uo.

68 A második bekezdés harmadik sorában található gondolatjeltől kezdődően. Tudományos Gyűjtemény, 1818/12, 99.

az idézőjelben szereplő rész, vagyis a cikk fordítása és a versek felsorolása, illetve a cikk idézőjel nélküli részei, vagyis a fordítás előtti bevezetés és az utána közölt megjegyzés két különböző szerző munkája. A bevezető és a záró megjegyzés, vagyis az idézőjeleken kívüli részek írója minden bizonnyal a cikket jegyző szerkesztő, Thaisz András. A görög cikk fordítója és a versek azonosítója pedig olyan személy lehetett, aki nem csupán kiválóan tudott görögül, hanem jól ismerte Ungvárnémeti Tóth kétnyelvű verseskötetét, beleértve a görög verseket is. Nem elrugaszkodott azt feltételezni, hogy ez a személyleírás leginkább magára Ungvárnémeti Tóth Lászlóra illik.

E feltételezést erősítheti az is, hogy Ungvárnémeti Tóth jó kapcsolatban állt a bécsi görög újsághoz hasonló profilú *Tudományos Gyűjteményt* kiadó Trattner János Tamással, hiszen 1818 júniusában e lapban publikálta Pindaros-tanulmányát,⁶⁹ s ugyanennél a kiadónál jelent meg 1818 júliusában kétnyelvű verseskötete is. A költő Trattner másik fontos lapjában, a *Hazai 's Külföldi Tudósítások* melléklapjában, a *Hasznos Mulatságokban* is többször publikált.⁷⁰ Ungvárnémeti Tóthnak megvoltak tehát a kapcsolatai ahhoz, hogy elősegítse a könyvét méltató görög cikk fordításának elhelyezését, ráadásul a nyomdász-kiadónak is hasznára válhatott a kiadványának külföldről érkező elismerés.⁷¹ Arra is van egyébként adatunk, hogy az ekkor már Bécsben élő Ungvárnémeti Tóth 1819 márciusában biztosan ismerte a görög lap cikket.⁷²

Ungvárnémeti Tóth László tudatos alkotói döntést hozott, amikor episztolájában a görög nép történelmét saját koráig mondta el. Nem állíthatjuk, hogy nagyon tájékozott volt a kor görög életének problémáiban, ám azt jól látta, hogy a görögség helyzetének javításához kulturális fejlődésre, az ősök hagyományának folytatására éppúgy szükség van, mint a politikai szabadság kivívására. E gondolatokat pedig szinte pontosan ugyanazon költői képek segítségével fogalmazta meg, mint amiket a kor magyar problémáinak jellemzésére is használt.

A könyvéről ismertetést közlő bécsi görög lapot elsősorban Ungvárnémeti Tóth könyvének görög vonatkozásai érdekelték, kötetének magyar vonatkozásairól, témáiról nem tesznek említést. A cikk így az ógörög nyelv tanulmányozásának fontosságát hangsúlyozza, mutatványként pedig olyan verseket választottak a szerkesztők, amelyeknek nincs vagy alig van magyar vonatkozása.

A Kazinczy-követő Ungvárnémeti Tóth és a Koraísz eszméit követő bécsi görög szerkesztőség nem ismerte föl egymásban a hasonló kihívásokkal küzdő népek ro-

69 UNGVÁRNÉMETI TÓTH, A' *Költő remekpéldáiról...*, i. m.

70 Cikkeinek listáját lásd UNGVÁRNÉMETI TÓTH *Művei*, i. m., 77–78.

71 Trattner más lapjában is reklámozta Ungvárnémeti Tóth kötetét: *Hazai 's Külföldi Tudósítások*, 1818. július 18., 48.

72 Epigrammáit értékelve így ír 1819. március 13-án Széphalomra: „szépek azok is, a' melyeket a' Görögök mustrául mutattak-bé.” UNGVÁRNÉMETI TÓTH *Művei*, i. m., 592.

kon lelkű fiait. Úgy tűnik, a görög és a magyar félnek fontosabb volt a felvilágosodás és a nyugat-európai eszmék, kulturális minták tanulmányozása és követése, mint a hasonló helyzetben lévő közép-, kelet- vagy dél-európai népek rokon jelenségeinek megértése és azonosítása. A legfőbb kapcsolatot ezúttal az ókori görögség iránti érdeklődés jelentette Ungvárnémeti Tóth és a görögök között, nem pedig a hasonló célok és problémák.

A görög–magyar kulturális kapcsolatok e rövid fejezete nem sokkal később lezárult. Ungvárnémeti Tóth László 1820. augusztus 31-én Bécsben mindössze harminckét évesen meghalt, az *Ermisz o Lójosz* utolsó száma pedig 1821-ben jelent meg. A 19. század harmadik évtizedében mind a magyar, mind a görög történelemben új korszak kezdődött: az 1821-ben kezdődő görög szabadságharc az évtized végére kivívta a független görög államot, amely immáron nekiláthatott a kultúra intézményeinek létrehozásához is. Magyarországon az évtized második felében kezdődő reformkor során jött létre számos ma is működő kulturális intézmény, köztük a Tudományos Akadémia vagy a Nemzeti Színház. Mindezen eredmények aligha jöhettek volna létre az olyan kezdeményezők munkája nélkül, mint Kazinczy Ferenc és Adamándiosz Koraísz, vagy éppen Ungvárnémeti Tóth László és az *Ermisz o Lójosz* szerkesztői, Ánthimosz Gazísz és Theóklitosz Farmakídisz.